

IDEEA DE REPUBLICĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA. ÎN TRE ENUNȚ TEORETIC ȘI PRACTICĂ POLITICĂ *

GH. PLATON

Secolul al XIX-lea, secolul luptei naționalităților pentru libertate și constituirea de state politice unitare, a conferit *ideii de republică* — veche ca și gândirea inteligentă a omului organizat în cuprinsul vieții sociale — adevăratele sale dimensiuni. Mutațiile adânci în structura societăților, instaurarea ordinii burgheze în urma revoluțiilor victorioase, angajarea în lupta pentru democrație, au întărit convingerea, împărtășită de mințile cele mai luminate ale veacului, în triumful „*republicii universale*”, apreciată drept „soare al viitorului”. Republica este nepieritoare, consemna, în acest sens Victor Hugo, deoarece „se identifică, pe de o parte, cu secolul, iar pe de alta cu poporul. Ea devine ideea dominantă a primului și cununa celui de al doilea”¹.

I. Am început cu secolul al XIX-lea deoarece, în viața politică a lumii de atunci, ideea de republică nu forma doar obiectul unei dezbateri teoretice, abstracte. Există, deja, o experiență politică republicană pe care secolul o verificase, o decantase, îi adăugase noi elemente, în cuprinsul unei fertile practici politice. Contactul românilor cu ideile republicane se realizează în contextul procesului uriaș de transformare a societății românești în cursul căruia s-a schițat profilul lumii noi, moderne, capitaliste, al *integrării* țărilor române în economia, în politica și în spiritualitatea europeană; acest contact nu a fost abstract de esență intelectuală, livrescă. Însușirea și răspindirea ideilor republicane s-a produs în cadrul luptei politice care a definit personalitatea noului organism, a națiunii române, în procesul de căutare a căilor de apărare a existenței, de construire, în acord cu realitățile și cu posibilitățile vremii, a unui statut politic care să corespundă specificului și năzuințelor obștei românești, întrunite în cuprinsul unui stat unitar, modern și independent.

Asociate atât de strins de ideile de libertate, egalitate și fraternitate, cărora revoluția americană și, apoi, cea franceză le oferise un atât de larg câmp de extindere, ideile republicane cuceresc societatea românească fertilizând gândirea politică, aflată în căutarea unui statut capabil să definească condiția juridică a națiunii și să-i asigure un loc sub soare. Ideile sînt receptate nu în latura lor spectaculară, pentru a sublinia, doar, nevoia de descătușare de constrîngerile sociale, politice și intelectuale ale feudalismului perimat — acestea, firește, pot fi întîlnite, sporadic, în multe din operele literare sau în manifestările politice ale vremii. Important de reținut este faptul că ele sînt organizate în cuprinsul unor sisteme politice *sui generis*, apreciate drept compatibile cu realitățile românești. În acest sens, *planul sau forma de obținere republicană aristodemocraticească elaborat de Dimitrie I. Sturdza*, reprezintă primul proiect de constituție cu caracter republican, de esență aristocratică. Apreciat izolat, doar ca o expresie a intereselor de clasă ale boierimii, proiectul moldovean din 1802 este lipsit de semnificația și valoarea pe care le are în realitate. Integrat în cuprinsul condițiilor politice existente ale regimului fanariot, înțeles ca un

* Comunicare prezentată la simpozionul omagial consacrat aniversării a 35 ani de la proclamarea Republicii, desfășurat la Școala interjudețeană de partid, la 24 decembrie 1982.

¹ Victor Hugo, *Cugetări*, Editura Albatros, București, 1982, p. 107—108.

aspect al reacției politice naționale — în împrejurările în care boierimii îi revenea rolul de clasă conducătoare, actul își sporește sensibil importanța și semnificația.

În Principate, marea boierime reprezenta, încă, forța politică esențială. Reacionând împotriva invaziei pustiitoare a pazvangiilor, boierimea munteană, refugiată la Brașov, va obține, prin mijlocirea Rusiei, în Hâtșeriful din 1802, noi asigurări pentru o reglementare echitabilă a relațiilor cu Poarta, pentru respectarea privilegiilor țării. Această boierime, pe linia preocupărilor anterioare, prin reprezentanți trimiși special, solicită lui Napoleon, între 1802—1804, organizarea celor două Principate într-un sistem republican. În același timp, în Transilvania, ideile republicane, deși mai radicale, profesate de Ion Budai Deleanu, sînt înfățișate sub o formă voalată în cuprinsul celebrei epopei *Țiganiada*. Opunînd republica monarhiei, autorul supune instituția monarhică unei virulente critici. Prin intermediul unuia din personaje, I. Budai Deleanu lansează și ideea în conformitate cu care forma ideală de guvernămînt ar fi cea *demo-aristo-monarhicească*. Scriitorul, spre deosebire de ceilalți corifei ai Școlii ardelenice, funcționar al statului, nu a desfășurat o activitate de natură să angajeze interesele poporului; a fost responsabil pentru propriile sale acte. Faptul i-a îngăduit să se detașeze, să dea curs, cu mai mare îndrăzneală, opțiunilor sale politice, să-și manifeste, chiar, într-un oarecare sens, și adeviziunea față de răscoala din 1784. Majoritatea reprezentanților Școlii ardelenice, însă, acționînd deliberat cu moderație, în limitele îngăduite de iozefinism, a pus accent pe ridicarea culturală a poporului, premisă indispensabilă pentru formarea conștiinței civice și politice românești. *Supplex*-ul din 1791 reprezintă un exemplu de adaptare a luptei politice la condițiile dificile create de politica restituțiilor și de reacțiunea nobiliară. Ideile cuprinse în scrierile lui I. Budai Deleanu probează că societatea românească, în plin proces de constituire și dezvoltare pe baze naționale, de afirmare a eului și personalității proprii, constrînsă să se cantoneze în anumite limite, din cauza condițiilor interne și externe cu care era confruntată, era deschisă, receptivă la ideile innoitoare.

Cea de a doua fază a acestei prime etape în evoluția ideilor republicane este deschisă de revoluția din 1821. Evenimentul, prin consecințele și implicațiile sale, a dus, la o mai precisă conturare a taberelor politice, la o mai exactă disocieră a opțiunilor. Lupta angajată între forțele politice interne, spectaculoasă în formele sale de manifestare, este o continuare, sub o formă diferită, a procesului revoluționar și urmărește impunerea soluțiilor celor mai acceptabile, sub raportul intereselor de clasă, pentru modernizarea statului. Nu reprezintă, aceasta, o simplă dispută în cuprinsul strîmt al unei singure clase, a celei boieresti, în speță. Boierimea își pierduse omogenitatea; la adăpostul privilegiului, pe care l-au cumpărat pentru a putea intra, astfel, în rîndurile clasei boieresti, elemente care, practic, aparțin noii clase burgheze, au prilejul să participe la viața politică și să-și rostească opțiunile. Lupta se desfășoară la nivelul forțelor politice cu drept de reprezentare și afirmare în societatea timpului.

Planurile de reformă ale mării boierimi, cel puțin unele dintre ele (planul muntean *Indreptarea țării* sau cel moldovean, cunoscut sub denumirea de *Pontul popilor*) optînd pentru soluția republicii aristocrate, adaugă schemelor inițiale orizontul nou, deschis de revoluție și revendicările naționale ale acesteia, teren pe care se armonizau interesele tuturor claselor care alcătuiau națiunea.

Ridicîndu-se împotriva tendințelor mării boierimi, de constituire a unei republici oligarhice, boierimea mică și mijlocie, fără să se pronunțe în favoarea unui regim republican mai larg, opune, prin *constituția cărvunarilor*, o formă de guvernămînt mai în acord cu spiritul timpului. În același timp scrierile lui Ionică Tăutul sau pamfletele muntene se situează pe linia formulării înalt democratice emise de Tudor Vladimirescu, în conformitate cu care „patria se cheamă norodul iar nu tagma jefuitorilor”. În acest sens, un document din Țara Românească afirmă, referindu-se la organizarea și conducerea țării că „toată țaria s-o aibă glasurile cele mai multe, iar nu cele mai puține”. Și, se continuă în același sens, „Acei puțini, care cu nedreptate se slujesc de patrie, nu pot fi patria iar glosițul tot, ce prin silnicie se află supuși la cei cu putere,

aceia și firește și pravilnicește sînt patria". „Nu poate fi țara pentru boieri, ci boierii pentru țară, nu boierii fac țara, ci țara pe boieri“.

Lupta forțelor politice naționale se desfășura într-un context internațional dominat de conflictul dintre Rusia și Turcia, mediat de puteri, în condițiile dominației spiritului și a forței militare a Sfintei Alianțe; ca urmare, ea trebuia să se încadreze în limite compatibile cu aceste realități. Forțele politice — acele responsabile, mai ales, nu puteau propune decît soluții cu puțință de realizat. Ideile generoase nu au lipsit; ele nu au putut să fie încorporate în programe politice. Acestea, oficiale sau nu, nu se puteau desprinde de realitate. Epoca regulamentară a dat cîștig de cauză mării boierimi; aceasta și-a instaurat dominația în cuprinsul unui regim politic controlat, exclusiv, aproape, de Rusia țaristă.

II. Cea de a doua etapă în evoluția și afirmarea ideilor republicane este deschisă de revoluția de la 1848.

Perioada regulamentară, caracterizată printr-un sever control, nu a îngăduit afirmarea deschisă a ideilor liberale. „În cuprinsul unui regim despotic, tutelat de două mari puteri autocrate... și a unei mișcări de eliberare pătrunsă, încă, de idei iluministe, în care burghezia era relativ slabă, asociată boierimii liberale, iar poporul se angajase într-o luptă organizată, nu exista decît o alternativă: sau declarația de război, care însemna eroism inutil și anula orice posibilitate de a propaga prin ziare, școli, ideile înaintate, sau compromis vremelnic cu palatul, ceea ce nu scutea de persecuții și abuzuri ale puterii, dar permitea contactul cu opinia publică și efectuarea, fie și parțială, a operelor de luminare“². Reprezentanții mișcării naționale au ales cea de a doua cale în Principate. În Transilvania, în perioada de reacție din deceniile anterioare revoluției, manifestările naționale s-au axat și menținut pe linia *Supplex*-ului.

Dar, dacă pe plan legal, în Principate, manifestările se limitează, de pildă, la Montesquieu, prin apelul frecvent la al său *L'esprit de lois* și sublinierea discrepantei dintre statul constituțional și cel în care domnește arbitrarul, pe plan subversiv ideile înaintate găsesc un întins teren de afirmare și o largă audiență. Mișcarea pentru republică din Transilvania, condusă de Adolf David și mișcarea revoluționară din 1840, din Țara Românească, cu ramificații în Moldova; în care și-a făcut ucenicia revoluționară N. Bălcescu, orientată în același sens, sînt semnificative cu privire la evoluția ideologiei revoluționare, a spiritului național.

O însemnată parte a tinereții român, pârtașă la revoluția din 1848, care se va afirma, apoi, în viața publică a țării, era stăpînită de ideea republicană: S. Bărnăuțiu, C. A. Rosetti, C. Bălliac, E. Murgu, D. Bolintineanu, I. C. Brătianu sînt doar cîteva din numele mai reprezentative. Printre dinșii, însă, N. Bălcescu s-a dovedit a fi cel mai ardent și mai consecvent, cu convingerile cele mai ferme. Revoluția din 1848 a grăbit afirmarea ideilor, delimitarea pozițiilor.

Din considerentele cunoscute, programele oficiale ale revoluției nu au putut să cuprindă, într-o formă integrală, cerințele sociale și naționale românești. În schimb, însă, propaganda revoluționară, la elaborarea și dirijarea căreia N. Bălcescu a jucat rolul principal, prin intermediul corpului comisarilor, a dat expresie unor idei cu mult mai înaintate, în spiritul cărora trebuia transpus în viață programul, constituite bazele României moderne. În *Manualul bunului român*, ghid pentru formarea deprinderilor civice, Bălcescu făcea elogiul *republicii democratice*; „un stat de cetățeni liberi și egali sau deopotrivă unii cu alții, fără domnie și boieri“. În viziunea istoricului, noul stat trebuia să pregătească instaurarea „domniei dreptății și a frăției, domnia poporului prin popor“.

Revoluția munteană a făcut primul pas în acest sens. În programul de la Islaz, domnitorul, ales pe termen de cinci ani, din toate stările societății, era în fond, un veritabil președinte de republică. Abdicarea și plecarea lui Gh. Bibescu a determinat instaurarea la București a unui regim revoluționar republican. S-au creat, acum, condițiile pe care Al. G. Golescu le socotea favorabile pentru crearea acelei „frății secrete și grandioase „românești, cu centrul în Bucureștiul revoluționar“.

² Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, E.P.L., București, 1966, p. 96.

În gândirea sa, N. Bălcescu sintetiza concepția revoluționar-republicană a timpului, dându-i cea mai înaltă formă de expresie. (Aprecierea în conformitate cu care statul românesc ar fi fost, încă de la începuturile sale, un fel de republică deoarece toate funcțiile, inclusiv domnia, erau elegibile, este deliberat exagerată, cu scopul de a sublinia mai bine valoarea ideilor. Înăbușirea revoluției, ocupația militară și reacțiunea care a urmat, dacă a întârziat, a aminat, îndeplinirea programului politic, nu a putut stăvili dezvoltarea ideilor, a concepțiilor înaintate. Acestea s-au cristalizat și s-au afirmat, generos, în anii luptei pentru Unire, în împrejurările constituirii statului național, în lupta pentru construirea bazelor României moderne.

III. Cea de a treia etapă în dezvoltarea ideilor republicane corespunde cu epoca de constituire și dezvoltare a statului modern, a României. Înfringerea violentă a revoluției de la 1848, de către cele trei monarhii multinaționale, țaristă, habsburgică și otomană, sprijinul tacit al Europei, căderea republicii franceze și constituirea Imperiului au arătat adevăratele obiective urmărite de regimurile monarhice. Atitudinea duplicitară și dușmănoasă față de români, manifestată de țarul de la Moscova, de sultanul de la Constantinopol sau de împăratul de la Viena l-au determinat pe N. Bălcescu să concentreze amărăciunea acestei noi experiențe românești în celebra-i frază: „libertatea națională nu poate veni de la curțile împăraților sau despotilor”. Pentru a-și realiza statul național, continua marea istoric, românii nu vor mai trebui să îngenuncheze la ușile capetelor încoronate sau la cabinetele miniștrilor acestora; ei trebuie să-și unească forțele și să se solidarizeze cu toate popoarele împilate.

În perioada care a urmat revoluției de la 1848, reacțiunea monarhică s-a accentuat, în condițiile începutului și dezvoltării imperialismului dar și a extinderii luptei popoarelor pentru libertate și constituirea de state naționale proprii. Comuna din Paris și constituirea celei de a doua republici în Franța, seara împăratului Maximilian al Mexicului, instituirea dualismului și, apoi, constituirea *Alianței celor trei împărați*, dacă au dat expresie, pe de o parte, tendinței de întărire a conservatorismului monarhic, au exprimat, totodată, adîncirea spiritului revoluționar, a luptei republicane.

Împrejurările din România, în lumina acestor condiții internaționale, sugerate prin notațiile de mai sus — în raport cu faptele care ne interesează, trebuie apreciate și analizate cu înțelegere și discernămint. Românii și-au realizat statul național în împrejurări în care *principiul monarhic* domnea, cu autoritate, în Europa. Pentru a nu pierde sprijinul politic și diplomatic necesar și a putea folosi, eficient, ajutorul opiniei publice, factorii de decizie ai luptei naționale au fost constrinși să renunțe la calea insurecțională ca mijloc de constituire a statului național. Încercarea din primăvară anului 1854 a fost concludentă în acest sens. Deplasarea centrului de greutate pe terenul propagandei și pe organizarea internă a fost o urmare firească a experienței și a analizei lucide a posibilităților. În aceste condiții, revendicarea prințului străin, dintr-o familie domnitoare a Europei, reprezenta un corolar al regimului garanției colective. Renunțarea la această cerință, cu scopul tactic de a nu prejudicia acordul și înțelegerea între puterile favorabile soluției politice a Unirii, a fost un act tranzitoriu³. Cuza însuși a înțeles că domnia sa reprezintă un interimat; în repetate rânduri, cu convingere, s-a pronunțat în favoarea unui domn străin. Aceasta nu pentru că ar fi fost pătruns de spiritul monarhic, ci pentru că a înțeles realitățile vremii sale. Concluzia i-a fost întărită de propria sa experiență de guvernămint. Într-o Europă a monarhilor — în familia cărora n-a fost acceptat nici un singur moment — Cuza nu putea înfăptui mai mult decît făcuse. Realizînd și consolidînd Unirea, el a atins o țintă pe care nici un domn pămîntean nu ar fi putut s-o depășească, atunci. Nu putea năzui spre continuarea înfăptuirii programului național, orientat spre cucerirea independenței, spre înfăptuirea unității integrale. Mai mult decît atât, pirzîndu-și sprijinul extern, din cauza suspiciunii monarhilor, în legătură cu intențiile sale politice, la un moment dat, Al. I. Cuza nu mai putea asigura nici păstrarea și apărarea a ceea ce se înfăptuise, deja.

³ Cf. V. Rusu, *Monstruoasa coaliție și detronarea lui Al. I. Cuza Vodă. În memoriam*, Edit. Junimea, Iași, 1973, p. 503—550.

În împrejurările date, domnul străin reprezenta o soluție care trebuia să asigure scrișiiin necesar pentru continuarea și realizarea programului național. Aducerea pe tron a lui Carol de Hohenzollern, în condițiile ascensiunii politice a Prusiei, a reprezentat un act politic cumpănit. Eliminarea acestor realități din judecata istorică și aprecierea actului doar prin prisma consecințelor sale asupra intereselor de clasă nu sînt de natură să reliefeze adevărul istoric în dimensiunile sale reale.

Firește, nu trebuie să ne inchipuim că toți acei care au contribuit la aducerea lui Carol de Hohenzollern pe tronul României erau, totodată, adepți ai principiului monarhic. Ca oameni politici, însă, aveau datoria să găsească soluții politice, în concordanță cu realitățile timpului și cu nevoile reale ale României. *Alunecarea* spre conservatorism a multora din fruntașii revoluției de la 1848 nu trebuie desprinsă de împrejurările internaționale în care se situa procesul de dezvoltare a României moderne. La adoptarea acestei atitudini a contribuit, desigur, nu numai propriile lor înclinații; în egală măsură, un rol important l-a avut responsabilitatea politică pentru soarta și interesele țării.

Că principiul monarhic nu avea rădăcini în spiritul și în tradiția românească s-a constatat în perioada de adîncă frămîntare socială și politică cuprinsă între 1866—1871, în cursul căreia s-a stabilizat regimul monarhiei constituționale. Reacția grănicerilor din 1866 sau a țaranilor, cu prilejul plebiscitului, dacă nu a dat expresie spiritului republican al maselor, a reliefat, cel puțin, ostilitatea acestora față de actul îndepărtării brutale de pe tronul țării a domnitorului român, care, prin actele sale, își cîștigase un loc statornic în sufletul poporului. Tendința noului domn de a-și consolida pozițiile politice și a-și spori prerogativele, pe care constituția din 1866 le limitase substanțial, s-a lovit de o dirză împotrivire din partea forțelor liberale, mai cu seamă. Numeroasele manifestări anticarliste, încununate de mișcarea republicană din vara anului 1870 (aceasta urma să se sprijine pe o eventuală victorie a Franței), prilej cu care au fost afirmate, din nou, idei republicane de veche tradiție, au demonstrat caracterul *convențional, politic*, al actului de la 1866, rolul limitat pe care forțele politice înaintate înțelegeau să-l rezerve noului principe.

Înfringerea radicalismului burghez și instituirea guvernării conservatoare, în primăvara anului 1871, consolidarea pozițiilor domnitorului Carol, nu trebuie apreciate doar în lumina realităților din interior, ca un triumf al liniei conservatoare împotriva liberalismului. Actele trebuie considerate în legătura lor organică cu evenimentele internaționale. Instituirea dualismului și riposta dură a Dublei monarhii față de manifestările naționale ale românilor, înfringerea militară a Franței și consecințele acesteia, ascensiunea Germaniei, urmată, apoi, de denunțarea, de către Rusia, a unora din cauzele Tratatului de pace de la Paris, schițarea și, apoi, constituirea *Alianței celor trei împărați* au reprezentat suficiente simptome ce trebuiau să indice forțelor conducătoare din România linia politică care se cerea urmată, în noua constelație politică, în noul echilibru de forțe. Intervenția constantă a puterilor garante în treburile interne a reliefat, limpede, dealtfel, nevoia adaptării unei linii politice de natură să apere mai eficient interesele țării.

Desigur, fără să excludem din explicarea faptelor interesele de clasă, nu putem să nu observăm că victoria conservatoare nu a însemnat, totodată, o înfringere a liberalismului și a ideilor liberale; a determinat, doar, acomodarea acestora la noua stare de lucruri, renunțarea la radicalismul anterior, impracticabil din punct de vedere politic. Prin forța lucrurilor, deliberat, liberalismul a devenit mai „conservator”, mai moderat. Oamenii de la 1848, ca oameni politici, ai practicii guvernamentale, în acord cu interesele și cu securitatea României — aflați la conducerea țării — nu puteau să acționeze decît cu prudență. Prin logica însăși a lucrurilor, ideile radicale, cele republicane, în speță, s-au cantonat în afara sferei guvernamentale, în afara aparatului de guvernămînt. Era mai simplu și mai fără risc o discuție purtată în afara cadrului politic oficial, decît promovarea din lăuntru sferei guvernamentale a unor idei conservatoare europene, foarte susceptibile la orice manifestare de acest gen.

Ideile republicane au fost îmbrățișate și profesate de radicali și de socialiști, de personalități ale vieții publice de aleasă ținută, printre care amintim

pe C. A. Rosetti. Alături de acesta și continuându-l amintim de *republicanii democrați*, grupați în jurul ziarului „Adevărul” — în rindul cărora s-au distins Al. Beldiman, apoi, C. Mille. Printre publicațiile burgheze de prestigiu, „Adevărul” s-a situat pe o linie consecvent antidinastică și republicană dînd expresie nu unor poziții singulare, ci unui curent popular în esența lui, solicitat de dezvoltarea societății românești înseși⁴. Ziarul, pronunțîndu-se în favoarea unei forme de guvernămînt care, pentru români, nu era, încă, de actualitate, a avut marele merit de a fi întreținut spiritul neconformist și antimonarhic al poporului nostru, reprezentînd o foaie de prestigiu pe plan continental⁵. Radicalii, de asemenea, dacă nu au avut forța de a constitui un partid care să reziste în constelația politică a vremii, s-au afirmat individual. Gh. Panu este una din cele mai valoroase personalități ale curentului, continuînd tradiția antidinastică și cultivînd ideile și spiritul republican, într-o societate a cărei dezvoltare modernă începea să excludă principiul însuși al monarhiei.

Socialiștii, însă, spre care s-au orientat și curentele burgheze radical-republicane, au fost acei care au combătut, cu cea mai mare consecvență, monarhia și ideea monarhică, afișînd un republicanism generat de esența însăși a doctrinei generoase pe care o profesau. Este de prisos să stăruim aici asupra manierei în care, în presa socialistă, sau în practica de guvernămînt socialiștii au dat expresie doctrinei lor republicane. Chestiunea a fost abordată în lucrări special consacrate⁶ și a fost prezentată într-o manieră capabilă să convingă asupra faptului că atitudinea antimonarhică, republicană, a socialiștilor nu a fost conjuncturală: s-a sprijinit pe principii ferme și a corespuns intereselor vitale, sociale și politice ale României. Afirmarea și susținerea ideilor republicane se realizau pornindu-se de la realitățile românești, care generaseră, întrețineau și cultivau ideile socialiste înseși. C. Dobrogeanu-Gherea, pentru socialism, ca și teoreticienii ideilor republicane au pornit de la afirmarea adevărului că cele două concepții nu sînt importate, nu reprezintă „plante exotice” transplantate pe pămîntul românesc; ele rodesc și vor înflori din și pe acest pămînt⁷.

Este util de precizat faptul că, și în acest caz, este necesară o analiză nuanțată. Nu este obligatoriu să căutăm mereu *limitele* gîndirii republicane, chiar în cazul socialiștilor, în raport cu prevederile noastre de astăzi. Așa cum s-a notat și mai sus, în elaborarea programului lor, pornind de la realitățile românești, socialiștii noștri au aplicat principiile generale la aceste realități. Înstaurarea regimului republican era întrevăzută în programele de perspectivă, doar. Pregătirea societății românești pentru receptarea ideilor socialiste și aplicarea programului socialist urmau să folosească, în egală măsură, instituirii unui larg regim democratic, republican, singurul compatibil cu societatea socialistă. Programul minimal al socialiștilor, publicat de C. Dobrogeanu-Gherea, în 1886, reluat și amplificat de P.S.D.M.R., în 1893, se referă la revendicările posibile de realizat în cuprînsul regimului politic în ființă. Reprezenta, aceasta, aplicarea tezei lui Marx cu privire la socialismul în țările slab dezvoltate. Totodată, însă, moderația programului imediat, în raport cu orizontul larg al programului de perspectivă vădește nu abdicarea de la idee ci luciditate și simț politic în cîntărirea posibilităților, a eficienței aplicării programului socialist în condițiile interne și internaționale ale României de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și

⁴ Cf. „Adevărul”, nr. 41, 1 octombrie 1888.

⁵ Tiberiu Avrămescu, „Adevărul”. *Mișcarea democratică și socialistă (1895—1920)*. Editura politică, București, 1982, p. 164.

⁶ Cf. Gh. Ghimes, *Ideea de republică la români*, Edit., științifică, București, 1972, p. 122 și urm. Idem, *Gîndirea social-politică antimonarhică și republicană din România*, Antologie, studiu introductiv și note de Gheorghe Ghimes, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979. Vezi și N. Petreanu, *Republica în conștiința poporului român*, București, 1972.

⁷ În acest sens, răspunzînd unor dintre adepții principiului monarhic, care afirmau că agitația republicană nu are suport popular, „Adevărul”, din 15 aprilie 1892 răspundea că „Ideea republicană nu este o utopie... ci o necesitate simțită ca și 8 ore de lucru, minim de salarii, sufragiu universal, impozitul progresiv etc....”.

începutul secolului al XX-lea. Menținându-se în limitele îngăduite de situația istorică și de nevoile de dezvoltare ale țării, socialiștii s-au situat pe pozițiile cele mai înaintate ale vremii reprezentând un ferment activ care a întreținut, mereu vie, flacăra progresului, a devenirii.

Ideile republicane au căpătat adevăratul lor contur, au fost dezvoltate pînă la ultimele lor consecințe în cursul elaborării și dezvoltării programului socialist. Crearea *Republicii române* prin actul de la 30 decembrie 1947 nu a fost rodul unei întâmplări sau al unei conjuncturi favorabile pe plan internațional; a reprezentat o consecință a unui îndelungat proces istoric.

Notele noastre nu și-au dorit să reconstituie evenimentele; sînt o invitație la o mai adîncă reflecție, la o mai nuanțată apreciere de natură să înfățișeze, în toate semnificațiile și implicațiile lui, un proces istoric a cărui evoluție reliefează gradul de dezvoltare a conștiinței civice, maturizarea spirituală a societății românești.

L'IDÉE DE RÉPUBLIQUE AU XIX-ÈME SIÈCLE, ENTRE L'ENONCÉ THÉORIQUE ET L'ACTION POLITIQUE

R é s u m é

Dans les Pays Roumains, l'idée de république, fort développée au XIX-ème siècle, a accompagné la lutte sociale et politique pour la liberté et l'unité nationale et pour l'édification de l'état roumain unitaire, moderne et indépendant. C'est la raison pour laquelle, l'idée de république n'apparaît jamais accidentelle et sporadique, mais elle est explicitement représentée dans plusieurs programmes et systèmes politiques.

L'évolution de l'idée de république est suivie dans une première étape-jusqu'à 1848, quand cette idée participe à l'activité de modernisation de la société roumaine. La deuxième phase est ouverte par la révolution de 1848. Le programme révolutionnaire de la Valachie poursuivait l'instauration d'un régime républicain. La dernière étape correspond à l'époque de la formation et de l'organisation de l'état roumain moderne.

En faisant ressortir la manière particulière à l'aide de laquelle cette idée se manifeste, l'auteur fait observer qu'elle doit être directement liée aux réalités politiques roumaines, aux conditions spécifiques de l'édification de l'état dans un contexte international déterminé.

L'importance, l'efficacité et les limites de cette idée doivent être appréciées non pas pour leur valeur théorique, que prises en rapport avec l'évolution particulière de la vie politique et les nécessités réelles de la société roumaine.